

”Ernst Josephsons psykos – en självkurering?” är titeln på psykoanalytikern Annastina Riltens bidrag. Hon tolkar Josephsons symbolskapande och vill som psykoanalytiker se detta som en berättelse om hans eget livsdrama. Slutligen frågar hon sig om det i psykosens nedbrytande krafter kan finnas något meningsfullt, något skapande, trots att de är destruktiva och livsodugliga? Josephson är, menar förf., ett exempel på att det kan vara så.

Detta är en värdefull bok fylld av lärdom och insikter. Det är en bok att äga, inte låna. Somliga böcker, som denna, är helt enkelt så rika, så fyllda av möjligheter, så packade med möjliga svar på oformulerade frågor att man gång på gång vill återvända till dem. Särskilt uppskattar jag som läsare den ödmjuka hållning författarna har till de svåra terränger de vandrar in i. Kanske är det denna varsamhet som avhållit dem från att göra en sammanfattande diskussion av de frågor som artiklarna aktualiserar. Detta är en fördel och en nackdel. Fördelen är att man som läsare kan ströva friare i olika tankespår. Själv har jag inspirerats till tankar om hur man i olika samhällen tar sig ut eller blir tagen ut ur det ensamma mörker som en psykos torde vara. Men en nackdel är kanske att en del övergripande perspektiv trots allt saknas.

Etnografisk forskning om hur anomalier hanteras i olika samhällen har givit upphov till en övergripande teoribildning som det hade varit intressant att relatera till bokens exempel. Mary Douglas har konstaterat att företeelser som hamnar utanför klassifikatoriska system kommer att representera oordning. Sådana anomalier tenderar samhällen att hantera på framför allt tre sätt. De kan välkomnas som en positiv kraft och mediatör mellan t.ex. det profana och det heliga. De kan laddas med föreställningar om orenhet och farlighet. De kan slutligen avskiljas. De galna kan förstås som sådana anomalier som rör sig på ett samhälles marginaler. Som sådana kan de laddas med dubbla krafter av farlighet och helighet. Vistelsen i det spänningsfältet ger de annorlunda särskilda möjligheter att vara förändrande krafter, möjligheter som de som befinner sig i ett systems centrum saknar. Basen för marginella personer att bli clowner eller profeter, att kunna kommentera sitt system kritiskt och kanske ingjuta ny energi i det, är just dessas möjligheter att gå på tvärs av vedertagna kategorier. Det hade varit intressant att få bokens exempel på

heliga flickor, shamaner, dårar i Kristus relaterade till den symbolantropologiska forskningen.

Överhuvudtaget saknar jag ett etnografiskt bidrag i boken. Det levande livet tenderar att bli det lärda levda livet. Materialtillgången är naturligtvis större där med författare som efterlämnat texter. Men det finns etnografiska arbeten som kunde ha varit värda att relateras till bokens artiklar. Ett sådant är Nancy Scheper Hughes studie av hur svält i Brasilien skapar ett annorlunda medvetandetilstånd, känt i Latinamerika som ”delirio de fome”, behandlas av modern medicin med psykofarmaka. En annan studie gäller hur torterade, hungrande tamiler i Sri Lankas fängelser helt enkelt tystnar och förnekar att det som skett har skett. När medfångar berättar om vad de alla genomgått anklagas de av sina medfångar för lögn. Detta får mig att undra om det finns smärta som är så djup att den inte kan delas, inte förrän den finner sin rätta symbol. I det här fallet var det Kristus på korset som till slut, efter fängelsevistelsen, fick den torterade att börja tala.

Dessa kritiska reflektioner ska dock på intet sätt få förta värdet av denna modiga bok som tagit sig an sedan länge försummade frågor. Detta är en bok som behövs! Nu finns det många utkastade bollar att ta tag i. Vem gör en analys av Bengt Pohjanens *Dagning röd*, som är en litterär gestaltning av en profet i norr, Toivo Korpela, upphovsmannen till 1930-talets korpelärörelse, vars ledare placerades på hospitalet?

Lena Gerholm, Stockholm

Nils-Arvid Bringéus: *Vallfärder till S:t Olof*. Föreningen för Fornminnes- och Hembygds-
vård i Sydöstra Skåne, Lund 1997. 64 s., ill.
English summary. ISBN 91-86220-28-4.

Pilgrimsvandringar och vallfärder har blivit aktuella företeelser. Den norska Nidarosdomen med minnena från Olov den helige har i sommar firat sin 1000-åriga historia, och många har vallfärdat dit. Pilgrimsturism har blivit ett begrepp. Symptomatiskt är att *Kyrkans Tidning* i en serie artiklar belyser ”pilgrimsvågen som sveper fram också över vårt land”.

Mot denna bakgrund får boken *Vallfärder till S:t Olof* speciell aktualitet. Det är professor emeritus Nils-Ar-

vid Bringéus, som till sin rika produktion nu fogar också detta arbete om den berömda kyrkan på Österlen och om vallfärder dit genom seklerna.

Under sommarmånaderna stannar söndag som vardag utfärdsbussar och långväga bilar vid kyrkan i S:t Olof. Folk kommer dit för att se de välbevarade kyrkoinventarierna, altaren, sniderierna, väggmålningarna, som oförändrade finns kvar från den katolska tiden. Man kan tala om nutida vallfärder. Under medeltiden var tillströmningen av främlingar kanske lika stor, även om platsens dragningskraft var en annan. Den undergörande Olofsbilden och ryktet om helbrägdaunder gjorde att skaror av sjuka och hjälpbehövande samlades till den lilla kyrkan i en av östra Skånes fattiga bygder.

Bringéus presenterar ett stort material om pilgrimsresor till S:t Olof genom tiderna, faktiskt ända in i vår egen tid. Anledningarna har varit olika. De rent religiösa motiven att böja knä och anropa helgonet om andlig välsignelse har kombinerats och ofta dominerats av tron på sjukdomsbot genom beröring med helgonbildens yxa. Den finns alltså på plats, avtagbar för användning, även om originalet finns i kyrkoarkivet.

Framställningen lämnar färgstarka och dramatiska skildringar av konflikter mellan kvardröjande folktrö och prästerlig polemik mot s.k. vidskepelse. Märkligt är dokumentation av undertrö knuten till Olofsbilden i nutiden. Så t.ex. fann man 1951 i offerkistan en sedel med skrivna rader: "Helge Olof! Giv att det barn min hustru bär blir en son!"

Bringéus inleder med ett kapitel om S:t Olofs-källan, där människor offrade troligen långt innan kyrkan byggdes på 1200-talet. Han sätter sedvänjan i samband med andra fall av "källkult". Prästmötet i Lund 1614 förbjöd besök vid "affgudtz kilder", men offer vid källan finns omvittnade från både 1700- och 1800-talen. Att tron på källans hemlighetsfulla krafter finns kvar, framgår av Bringéus omnämnande av ett dop som skulle ha förrättats där en midsommarnatt på 1990-talet. "Dopförrättaren var en lundaarkeolog."

Den 29 juli var (och är) Olofsdagen. Det var då det samlades speciellt mycket folk. Olsmässan blev en folkfest, då det inte bara hölls gudstjänst utan också marknad. Förf. har bland andra skildringar även förmedlat en livfull beskrivning av prästen L.P. Johansson: "Det har varit brukligt ända ifrån lång tid tillbaka att, emedan så mycket folk samlas hit, handverkare

från städerna infinna sig med varor och sätta upp sina stånd invid kyrkomuren och har här sålunda bedrivits handel till och med under predikan af den stora mängd, som icke kunnat få plats inne i kyrkan."

Nämnde pastor Johansson är representerad med flera intressanta och välformulerade skildringar. Citaten är nämnvärda därför att förf. hämtat dem från ett manuskript på Kulturen som tidigare ej utnyttjats eller publicerats. Pastor Johansson var far till Georg Karlin.

S:t Olofs-altaren inrättades under medeltiden i ett stort antal kyrkor i Sverige, som Bringéus redogör för. Man kan undra varför just S:t Olof på Österlen blev så anlitad. Bland bidragande orsaker nämner förf. att bilden visar helgonet i ensamt majestät och i mycket antropomorf gestalt och att yxan var löstagbar och handgripligen kunde användas i läkedomritual. Den närbelägna källan var ytterligare en orsak.

Mirakeltron kring kyrkan i S:t Olof fick omfattande spridning. Vid restaureringen av kyrkan 1949–50 fann man på den stora pelaren mitt i kyrkan mängder av inhuggna pilgrimsmärken, bland dem en skrift med runor: "Sante Ole, bed för mig."

Det tycks ha varit mest främlingar som utnyttjade Olofsbildens magiska kraft. Folket i byn tycks inte i samma utsträckning ha utnyttjat möjligheterna. Det talas i en länskungörelse 1754 om "löst och oförståndigt folk ifrån andra församlingar". Och nämnde pastor Johansson säger att folket som samlas "icke så mycket församlingens eget, som mera långväga kommande". Man kan tillägga, att vallfärdernas idé var ju att man skulle "färdas" helst en lång och krävande väg.

Till de lokala traditioner som berättas i S:t Olof hör skildringen av hur en visiterande biskop lät kasta ut "belätet", men hur byamännen, när han var borta, bar tillbaka bilden. Bringéus klarlägger den verklighet som faktiskt finns bakom traditionen. Biskopen var Mats Jensen från Lund, som 1627 kom till S:t Olof och som skrev i sin visitatsbok att han inte bara skymfligen kastade ut belätet ur kyrkan utan också sönderrev de linnekläder som bilden klätts med.

Prästerskapet förde en ständig kamp mot vidskepelserna. Domkapitlet vände sig till landshövdingeämbetet för åtgärd. Bringéus kan här korrigera tidigare uppfattning att intet blev gjort. Landshövdingeämbetet utfärdade den 16 oktober 1754 en förordning där det stadgas böter på 20 daler för "offrande till träbilden i S:t

Olofs kyrcka”.

Hur pass böterna kunde avskräcka är svårt att veta, men förf. påvisar som nämnts, att långt in på 1900-talet vände sig folk till helgonbilden för att få bot genom yxans kraft. Det kom t.o.m. brev från USA till prästen i S:t Olof med en sedel som skulle läggas i offerkistan för att så anropa helgonet.

Avslutningsvis kommer Bringéus in på det nutida S:t Olofsfirandet. Ortens byalag svarar för omfattande arrangemang på Olofsdagen – visning av källan, anförande om S:t Olofstraditionen, marknad med många stånd, musik och uppträdanden och till sist kvällsgudstjänst i kyrkan i samband med barn dop, varvid ett speciellt dopsmycke med Olofsyxan överlämnas.

Bringéus bok är utmärkt välskriven och väldokumenterad. Den bör finna läsare både bland etnologiskt fackfolk och bland de många besökare från när och fjärran som besöker kyrkan. Det publicerade materialet från många olika källor ger tidsbilder med mycken åskådlighet. Kapitelindelningen kan verka något disparat. Litteraturförteckningen är fyllig, det kan på sin höjd vara någon lokal skrift som saknas. Till bokens värde hör de utmärkte illustrationerna, några i färg. En avslutande Summary på engelska gör innehållet lättillgängligt också för utländska läsare. Att den kommer att uppskattas av alla som är intresserade av skånsk kulturhistoria är självklart.

Inge Löfström, Lund

Lars Ericson: *Svenska knektar. Indelta soldater, ryttare och båtsmän i krig och fred*. Historiska Media, Lund 1995. 276 s., ill. ISBN 91-971992-4-9. Även utgiven som pocket 1997, utan ill. ISBN 91-88930-07-6.

När jag just börjat läsa detta arbete om indelningsverkets soldater upptäckte jag med viss förvåning, att boken redan utkommit även i pocketform och såldes i den lilla välmatade bokhandeln på Stockholms Central, som specialiserat sig på reselektyr i behändigt format. Det måste sägas vara ett högt betyg både åt författarens förmåga att informera och underhålla en bred krets läsare och åt allmänhetens intresse för militär kulturhistoria. Lars Ericson är historiker och arkivarie vid

Krigsarkivet och är en av landets ledande auktoriteter på sitt ämne. Lanseringen av detta arbete som pocketbok är väl ytterligare ett tecken på det nyväckta intresset idag för översiktliga och fängslande böcker i ämnet svensk krigshistoria.

Ericson skildrar indelningsverket ur alla tänkbara aspekter, både dess bakgrund och tillkomsthistoria, soldaternas villkor i krig och i fredstid, och indelningsverkets långsamma avveckling. Det är helt och hållet den indelta delen av det svenska försvaret som behandlas, även om värvade trupper och legosoldater emellanåt skymtar i framställningen. Ett genomgående tema är betonandet av de regionala skillnaderna, t.ex. i torpens utseende och bärkraft, i kontraktens utformning, i lörens utbetalning och former, i disciplinär inställning och i de olika villkoren för infanterister, båtsmän och ryttare. En viktig regional olikhet fanns just i torpinstitutionen. Bekant är att Dalregementet inte hade några soldattorp alls; här var knektarna vanliga småbönder och hade i gengäld bättre lön och hemkall från roten. I andra områden, t.ex. i Hälsingland, men även i Uppland, förekom det att varje knekt fick bygga sitt eget torp på rotens mark. Detta fick han sedan behålla som eget efter sin avgång, då den nya knekten fick sätta igång och bygga ett nytt torp. I Hälsingland har man alltså skäl att vänta sig betydligt fler soldattorp än annorstädes, men då inte permanent soldattorp i vanlig mening.

En indelt armé, fördelad på landskapsregementen, spridd över hela landet och förankrad hos bondebefolkningen, var först och främst en relativt billig lösning på krigsmaktens problem. Huvuddelen av kostnaderna åvilade lantbrukarna, i varje fall fram till mitten av 1800-talet. Men det var även ett sätt att skapa lojalitet och sammanhållning, mellan soldaterna inbördes och mellan manskap och befäl, förenade som alla var i ett gemensamt geografiskt ursprung. I ett intressant avsnitt behandlar förf. hur indelta trupper användes vid sociala oroligheter under 1700- och 1800-talen, vilket demonstrerar denna lojalitet. Radikala debattörer under slutet av 1800-talet såg följdriktigt den indelta armén som ett hinder för demokratisering och omvälvning i landet. Att lojaliteten inte var gränslös visar dock splittringen bland trupperna vid Stora Daldansen 1743. När de upproriska dalkarlarna – och en stor kontingent från Dalregementet ingick bland upprorsmännen – den